

**DISLALIYANING KELIB CHIQUISH SABABLARI VA BARTSRAF ETISH
USULLARI.**

*Andijon Davlat Pedagogika Instituti Maktabgacha ta'lim
fakulteti Maxsus pedagogik Logopediya yo'nalishi 2 kurs 203-
guruh talabasi Axunova Odinoxon Abduvohidovna*

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15237086>

Annotatsiya: ushbu maqola bolalarning nutq kamchiliklari, ularning buzilishlari, noto'g'ri nutq kamchiliklari haqida. Dislaliyani o'rganish tarixi, kelib chiqish sabablari va bartaraf etish usullari haqida bayon etilgan. Dislaliya grekcha so'zdan olingan bo'lib, is-buzilish, laliya-nutq degan ma'noni anglatadi.

Kalit so'zlar: displaliya, nutq buzilishlari, tili chuchuklik, duduqlanish, mehanik va funksional displaliya, bulbar va psedobulbar falajlanish, dinamik va statik tayyorgarlik mashqlari.

Logopediya fanining obyektini logopat bolalar va ulardagi turlicha nutq nuqsonlari hisoblanadi. Ko'p yillardan buyon bu soha muhim tarmoq sifatida rivojlanib kelmoqda, ushbu maqolada nutq kamchiliklardan biri Dislaliya haqida yozmoqchiman. Noto'g'ri talaffuz nutq kamchiligi haqidagi birinchi ma'lumotlarni qadimgi grek olimlari Plutarx, Gippokrat, Kladiya, Gelen va boshqa olimlar ishlarida bayon qilingan. Olimlar noto'g'ri talaffuzni davolashni talab qiluvchi kasallik deb qaraydilar. Ularning fikricha tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish til, lab, qattiq va yumshoq tanglayning zararlanishi bilan bog'liq deb ko'rsatadilar. O'rta asrga kelib, displaliya haqidagi yangi fikrlar paydo bo'lmay, qadimgi davr ilmiy g'oyalari takrorlanadi. Tarixning keyingi davrlarida (ya'ni 16-18 asrlarda) italyan professori Merqurialis (1588), nemis fiziologi Alberxt Fon Gallerning ishlari paydo bo'ldi. Ular ham tili chuchuklikni (dislaliyani) periferik nutq apparati tuzilishidagi kamchiliklar natijasi deb aytadilar. Merqurialis bu kamchilikni davolash usulining eng mosi deb xirurgik terapiya deb hisoblagan. Galler talaffuzdagi kamchiliklarni mashqlar orqali davolash fikrini ilgari surdi. Keyinchalik bu fikr fransus aktyori J Tal'ma (1764-1836) ishlarida ham o'z aksini topadi. 19-asrgacha tili chuchuklikning mohiyatini artikulyatsion organlar ishdagi mexanika buzulishlarga bog'lab o'rganganlar Bu davrlarda tili chuchuklik "duduklanish" deb nomlanuvchi nutq buzilishining umumiy guruhidan ajratilmagan edi. Nutqdagi talaffuz kamchiliklarini ilmiy tasnif birinchi bo'lib 19-asrning boshlarida boshlanib. Tili chuchuklik mustaqil nutq kamchiligi qilib ajratilgandan so'ng uning tabiatini o'rganish rivojlanib bordi. 1878-yilda Koen ham mexanik displaliya bilan bir qatorda funksional displaliyani ajratdi. Uning fikricha funksional displaliyaning kelib chiqishining asosiy sababi, bu-taqlid va noto'g'ri tarbiyadir. Organik va funksional tili chuchuklikni bir-birdan chegaralashga urinishlar yuzaga keldi. Shu yillarda bulbar va psedobulbar falajlanish natijasida kelib chiqadigan nutq buzilishlari haqidagi ishlar paydo bo'ldi. 1879 yilda A. Kussmaulning "Rasstroystva rechi" kitobida nutqning fonetik buzulishlar haqidagi fikrlar bayon etilgan. A. Kussmaul tili chuchuklikni organik va funksional formalarga ajratib, periferik nutq apparatining rivajlanishdagi kamchiliklarni kiritdi (mexanik displaliya). Funksional displaliyaga noto'g'ri nutqiy tarbiya va nutq apparatida mashqlarni, ya'ni harakatining yetishmasligi oqibatida kelib chiqadigan nutq kamchiliklaridir. A. Kussmaul tomonidan birinchi marta ayrim tovushlar talaffuzdagi kamchiliklarni ifodalovchi terminlar kiritildi: ratatizm - pararatatizm, lambdasizm-paralambdasizm, sigmatizm-parasigmatizm va xokazo. A. Kussmaul displaliyani dizartriya dan ajratib, displaliyaning funksional va mexanik shakllarini ko'rsatib berdi. Dislaliyaning kelib chiqish sabablari:

Nutq apparatlarini ishlab chiqish muammolari bo'lgan bolalarda buzilishlar bo'lishi mumkin: jag'lar, til, lablar, tishlar. Bunday holda ular mexanik fitilda gapiradi. Nutq apparatining normal rivojlanishida " funksional displaliya" tashhizi qo'yiladi.

Organik bezovtaliklar:

- tilning qisqa burchagi va yuqori labda,

- haddan tashqari qalin lablar,

- osmon tarkibida nuqsonlar (juda yuqori yoki past bo'lishi mumkin),
- juda katta, yoki aksincha, kichik til,- Yuqori yuqori labda.

Bolalardagi disliyalarning sabablari vokal apparatining tarkibiy xususiyatlariga bog'liq bo'lmasligi mumkin. Bunday holatda ovozli talaffuzning buzilishi quyidagilarga bog'liq:

- kimdirning noto'g'ri gapiga taqlid qilish,
- oilada noto'g'ri nutq madaniyati,
- tilni to'g'ri holatidadir ushlab turolmaslik,
- fonematik tinglashning kamligi,
- bir harakatdan ikkinchisiga tez til o'tish.

Buzilishlarning mumkin bo'lgan shakllari

Kasallikning o'zini qanday namoyon etishini tushunish uchun uning shakllarining nima ekanligini tushunish kerak. Muammo tovushlar soniga qarab, disiliya oddiy yoki murakkab bo'lishi mumkin. Bu nutq terapevtini belgilaydi. Birinchi holda, chaqaloq 5 tovushgacha talaffuz qilmaydi. Dislaliyaning murakkab shakli bilan 5 dan ortiq kishi ishtirok etishi mumkin. Agar spirt terapevtlari bolalarni bolalarda bolalagan bo'lsa, nima qilishlari kerakligini tushunishi mumkin. Birinchi uchrashuvda uni yo'q qilish usullari va davolanish usullarini aniqlash masalalari muhokama qilinadi. Buzuqlikni harakteriga qarab, dislaliyaning bir nechta kichik

bo'lagi alohida ajralib turadi:

- lambdatsizm: qattiq va yumshoq "l" ning talaffuz bilan bog'liq muammolar,
- Rotatizm: bola noto'g'ri va qattiq "p",
- sigmatizm: tishlamaning buzilgan talaffuzi,
- kappasizm: qattiq va yumshoq "k" bilan bog'liq muammolar,
- iotatsizm: noto'g'ri talaffuz qiladigan "y"
- hitsizm: "x" ning talaffuzi buzilgan,
- gammatizm: «g» so'zini talaffuz qilish muammolari,
- tovushlarni yumshatuvchi va qattqlikdagi nuqsonlar: bolada qattiq ovoqli qo'shiqlarni yumshoq yumshoq nusxalar bilan almashtirish mumkin,
- ajoyib va ifodalangan nuqsonlar: ovozli qo'shiqlarni karlarga almashtirish va aksincha.

bolalarda namoyon bo'ladi. Ammo bu tashxisdan qo'rqmang: ota-onalarning to'g'ri ishlashi va nutq terapevtining nutqdagi nuqsoni tuzatilishi mumkin.

Funksional dislaliyaning shakllari . ularning his-tuyg'ularining befoydaligi bolaning nutqda ularni yo'qotishiga sabab bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda articulyatsiya pozitsiyalari noto'g'ri talqin qilinganida articulyatsiya fonetik dislazi bo'ladi. Shu bilan birga, chaqaloqlar og'zaki tovushlarni buzishadi.

Dori-fonsiyali disiliya bilan, bola ma'lum bir tovushning talaffuzi bo'lishi kerak bo'lgan tilning to'g'ri pozitsiyasini assimiyatsiya qilmaydi. Bu ularning aralashishiga olib keladi. Bu yerda farq - bolalardagi dislaliya

va uni yo'q qilish usullari ham farq qiladi. Tashhisga qarab, nutq terapevtlari bola bilan ishlashning taktikasini ishlab chiqishlari kerak.

Bolalar tekshiruvi

Sinflarga kirishdan oldin nutq terapevtlari bolaning vokal apparatining harakatchanligini tekshirishlari kerak va onadan homiladorlik va tug'ilish haqida o'rganishi kerak. Turli didaktik materiallar mavjud kamchiliklarni

aniqlashga va bolalar rivojlanish darajasini aniqlashga imkon beradi. Bunday tekshiruvdan so'ng, nutq terapevtlari bolalar ichkilikbozligining mavjudligini bilib olishlari mumkin.

"Simptomlar" (nutqning zaiflashuvi) fonemik tasavvurlarni tekshirish bilan birgalikda baholanadi. Keyinchalik tashxis qo'yiladi.

Agar speech terapevt mexanik buzilishlarni sezmasa, u bolani maxsus mutaxassisga yuboradi. Bu jarroh, ortodontist yoki otorinolaringolog bo'lishi mumkin. Oxirgi mutaxassisga, nutq terapevtlari bolaning eshitish qobiliyatiga ega ekanligiga shubha bilan qarashni tavsiya

qilishlari mumkin. Patologik funksional shaklda nevrologni ziyorat qilish maqsadga muvofiqdir. U, nutqning umumiy rivojlanishidan voz kechish uchun, dislaliali bolalarni tekshirib ko'radi. Dastlabki tashxisni speech terapevtiga kiritish mumkin.

Ovozni tuzatish bosqichlari

O'qituvchi dislaliya kasaliga qo'yilgan chaqaloq bilan muloqot qilish tizimini ishlab chiqadi. Bu ish nafaqat ovozli talaffuzni to'g'rilashga, balki xotirani, diqqatni, fonemik eshitishni rivojlantirishga yo'naltirilishi kerak. Mutaxassis, shuningdek, nutq vositasi qobiliyatlarini rivojlantirishga harakat qiladi. Ushbu maqsadlar uchun maxsus nutq terapi massaji amalga oshiriladi. Shuningdek, sinfning bir qismi gimnastika mashg'ulotlarini o'tkazish uchun tayinlangan. Bolalardagi dislaliyaga tashxis qo'yilsa, bu majburiydir. Davolash (nutqlar apparatlarini ishlab chiqish uchun mashqlar) tovushlarning to'g'ri talaffuzini ishlab chiqish, ularni avtomatlashtirish va eshitish differentsiyalash qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Ovoz bayonnomasi dam ularni avtomatlashtirish bo'yicha ishlar bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi. Buni amalga oshirish uchun ular shaxsiy she'r va so'zlar tarkibida gapirishadi. To'g'ri tushuntirish uchun taklit usulini ishlatib. Agar u natija bermasa, maxsus so'rovli nutq terapisti tilni to'g'ri yo'nalishda ko'rsatib, bolaga yordam berish.

Mutaxassisning ishi ovozli talaffuzni tuzatishda va tovushlarni tan olishda, ularni to'g'ri talaffuz qilishda va nutqni nazorat qilishda qo'llanilishi kerak. Bolalardagi dislaliyalarni engishning barcha xususiyatlarini bilish kerak, chunki bu holda natijaga erishish mumkin bo'lmaydi. Juftlikning "spiker-bola" ishini tashkil qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish kerak. Bolaning o'qituvchiga ishonishi kerak, ular hissiyot bilan aloqa qilishlari kerak. Buning uchun nutq terapevtlari bolalar uchun qiziqarli shaklda darslarni tashkil etishga e'tibor berishlari kerak. Ular kognitiv faollikni rag'batlantirish, mumkin bo'lgan charchashni oldini olishlari kerak.

Agar bunga erishilsa, mening fikrimcha, bola quyidagi imkoniyatga ega bo'ladi:

- turli xil tovushlarni tanib olishni o'rganing va ularni aralashtirmang,
- noto'g'ri ovoz talaffuzini noto'g'ri talqin qilish,
- o'z nutqingizni nazorat qilish,
- nutq oqimidagi tovushlarni farqlash oson,
- tovushni aniq aniqlash va nutqda ta'kidlash[2].

Dislaliya mexanik (organik) yoki funksional bo'lishi mumkin.

Bolalardagi mexanik dislaliya periferik nutq apparatlarining (til, tish, lablar, jag'lar) ma'lum organik nuqsonlari hamda uning mushak-skelet tuzilishi buzilganligi natijasidir.

Ushbu turdagi dislialarning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

Sublingual ligament (qisqich til) qisqartirilgan,

Osmonning kamchiliklari: baland tor (Gothic) yoki aksincha pastki tekis yuqori osmon. Qisqartirilgan yuqori dudama shipilasi osmon. Juda qalin lablar. Jag'ning tuzilishidagi nuqsonlar (masalan, anomal isiriqlar chuqur progenik yoki prognatik), Sog'li pastki labda. Haddan tashqari massiv (makroglossiya) yoki juda tor va kichik (mikroglossiya) til (odatda, bu kabi nuqson ham umumiy jismoniy va ruhiy rivojlanishning kechikishi bilan birga keladi)

Zaif harakatlanadigan yuqori labni qisqartiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. M. Ayupov. Logopediya. Toshkent. 2019
2. M. Ayupova. L. Mo'minova. Logopediya. Toshkent. 1993.
3. Wikipediya.org sayti